

2. *Юр'є Ж.* Тітонька Цинія і страховисько: казкова історія / пер. з фр. / худож. Л. Жуанніго. — Київ : Махаон-Україна, 2011. — 24 с. : іл. — (Серія «Жили собі кролики»).
3. *Юр'є Ж.* Будинок з привидами: казкова історія / пер. з фр. / худож. Л. Жуанніго. — Київ : Махаон-Україна, 2011. — 24 с. : іл. — (Серія «Жили собі кролики»).
4. *Кіплінг Р.* Чому в носорога така шкіра / Р. Кіплінг ; пер. з англ. Н. Дьомової. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2012. — 16 с.
5. *Кіплінг Р.* Звідки у верблюда горб / Р. Кіплінг ; пер. з англ. Н. Дьомової. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2012. — 16 с.
6. *Кіплінг Р.* Чому в Кита така горлянка / Р. Кіплінг ; пер. з англ. Н. Дьомової. — Тернопіль : Навчальна книга — Богдан, 2012. — 16 с.
7. *Кресало* [за казкою Г. Х. Андерсена]. — Київ : Арій, 2010. — 16 с. : кольор. іл. — (Країна казок).
8. *Бременські музиканти* / [за казкою братів Грімм]. — Київ : Арій, 2010. — 16 с. : кольор. іл. — (Країна казок).
9. *Сінбад-мореплавець* / [за мотивами арабської казки]. — Київ : Арій, 2010. — 16 с. : кольор. іл. — (Країна казок).

This article shows analysis of language of modern children's editions of publishing centers «Machaon — Ukraina», «Navchalna knyha — Bohdan» and «Ariy».

Keywords: children's fiction low-priced editions, block of content, language culture.

УДК 655.42

Волкотруб Л. М.,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри видавничої справи та редагування
Видавничо-поліграфічного інституту Національного технічного університету
України «КПІ»*

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯКОВА ОРЕНШТАЙНА

Аналізується діяльність коломийського видавця, громадсько-культурного діяча Галичини і Наддніпрянської України Я. Оренштайна, засновника і власника «Галицької накладні» у Коломиї і «Української накладні» в Берліні на початку ХХ ст.

Ключові слова: історія, Я. Оренштайн, видання, видавнича діяльність, видавництва, Україна.

Постановка проблеми. Дослідження видавничої діяльності минулого на прикладі окремих особистостей дає можливість вивчити характер і динаміку певного регіону чи країни. Цікавою для видавничої практики України

є постать Якова Оренштайна — українського громадського діяча, науковця, видавця першої половини ХХ ст.

Аналіз попередніх досліджень. Результати вивчення зазначеної теми викладено в наукових роботах фахівців книжкової справи та істориків. Зокрема, це праці М. Вальо, Є. Пшеничного, І. Монолатого та Я. Ісаєвича, в яких розглядаються витoki видавничої діяльності Я. Оренштайна в контексті українського національного відродження, його книговидавничий феномен. Але ще залишається значна кількість проблемних моментів, зумовлених різними методологічними підходами.

Мета дослідження — всебічно й детально вивчити видавничу діяльність Я. Оренштайна як видавця і науковця, проаналізувати його періодичні видання і особливості наукової та підприємницької роботи.

Результати проведених досліджень. Я. Оренштайн як науковець, видавець найбільше себе реалізував у виданнях «Галицької накладні» та «Української накладні». Ці періодичні видання отримали значний суспільний відгук, тому що в них відображалися унікальні погляди на літературу, суспільне життя українського народу і його майбутнє.

Яків Оренштайн народився в Коломиї в родині друкарів і видавців. Навчався в Коломийській німецько-єврейській гімназії, можливо, продовжував освіту у вищих навчальних закладах Львова та Відня. Оскільки досконало володів німецькою мовою, був обізнаний зі світовою та українською літературою.

Подальший життєпис Якова Оренштайна вкладається в кілька рядків в Українській загальній енциклопедії (УЗЕ), виданій до 1939 р. у Львові: «Народився 1875 року. Єврей. Засновник і власник «Галицької накладні» в Коломиї (з 1903 року) та «Української накладні» у Берліні (з 1919 року). Видав понад 230 творів універсальної бібліотеки під назвою «Загальна бібліотека», популяризуючи українську й зарубіжну художню літературу, ілюстровані твори українських класиків і сучасних письменників, бібліотеку українських та іноземних романів, музичні твори, шкільні підручники, атласи й географічні мапи, книги для дітей, наукові праці з різних галузей знань тощо...».

На сьогодні ця інформація з УЗЕ уже застаріла, відомо, що в серії «Загальна бібліотека» вийшло більш ніж 230 томів українських книг. Завершується стаття про Якова Оренштайна скупими, однак промовистими для нас рядками: «З 1932 року проживав у Варшаві, де мав книгарню. Після 1939 року відомостей про нього не збереглося. Можливо, загинув у варшавському гетто» [2]. В «Українській загальній енциклопедії» та «Енциклопедії українознавства» подано його портрет, що засвідчувало вагомність персоналії.

Однак, збереглась значна кількість інших документальних джерел, які дозволяють аналізувати діяльність Я. Оренштайна як видавця і діяча української

культури. Це, насамперед, збережений у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України каталог видань двох найбільших його видавництв — «Галицької накладні» в Коломиї (1903–1916) та «Української накладні» в Берліні (1919–1932), а у фондах бібліотеки за цим каталогом сотні здійснених Я. Оренштайном видань української оригінальної і перекладної світової літератури, творів філософії і соціології, різного типу навчальних посібників і підручників, репродукцій творів українського мистецтва тощо. Також надзвичайно цінна епістолярна спадщина видавця, збережена в багатьох архівах України й за кордоном.

У рукописному відділі ЛНБ ім. В. Стефаника, у фондї Олександра Барвінського, понад п'ятдесят листів Я. Оренштайна за 1911–1921 рр.; приблизно така ж кількість його листів 1910–1920-х рр. до Василя Сімоновича зберігається в архіві цього вченого в Чернівцях. Збереглися листи видавця 1920-х рр. до тодішнього голови Львівської «Просвіти» М. Галушинського у фондах Львівського історичного музею, а також листи до голови НТШ і до письменника Антона Крушельницького, у фондах Центрального державного історичного архіву у Львові тощо.

Слід додати, що згадану скупість біографічних відомостей про Якова Оренштайна можна пояснити його надзвичайною скромністю. Навіть на прохання О. Барвінського написати про себе та своїх близьких він у своїй відповіді спромігся подати лише дату свого народження — 1875 р., і більше нічого.

Ще залишається багато таємниць у біографії Якова Оренштайна. Проте, це справа копітких дослідницьких пошуків в Україні і, звісно, потрібна координація сил з ученими Польщі, де загубився його слід.

У 1903 р. Я. Оренштайн заклав «Галицьку накладню», було йому лише двадцять вісім років. Яків Оренштайн приступив до видавничої діяльності не тільки добрим знавцем свого фаху, але й водночас свідомо заангажованим у справу української культури. Свідченням цього є звернення «Від видавництва» до читача і української спільноти, опубліковане в першому виданні «Галицької накладні», для якого Я. Оренштайн вибрав працю Б. Лепкого «Начерк історії української літератури». У ньому повідомлялося про намір видавати, насамперед, «Загальну бібліотеку», ідея якої визріла «в гуртку тутешніх українців, щирих прихильників рідної культури», а честь реалізації цієї ідеї випала на долю «Галицької накладні», яка «не щадитиме ні грошей, ані труда, щоб дати широким верствам добрі й дешеві книжки з всіляких областей літератури і знань», з тим, щоб «викликати серед них охоту дальшого невинного поступу» [6].

Співпраця «Галицької накладні» з літературною громадськістю Коломийщини і справді була плідною. Що ж видав Яків Оренштайн у «Галицькій

накладні)? Звичайно, усіх книг перерахувати не можливо, ось лише кілька назв, які свідчать і про культуру видавця, і про його намагання бути якомога кориснішим українському народові.

Першою книгою «Галицької накладні» був перший том «Начерків історії української літератури» Богдана Лепкого, який побачив світ 1909 р. Далі один за одним виходили твори української і світової класичної літератури («Запорожці» І. Нечуя-Левицького, «Скошений цвіт» В. Барвінського, «Тарас Бульба» М. Гоголя, «Кармелюк» Марка Вовчка, «Орися» П. Куліша, «Меланхолійний вальс» О. Кобилянської, «Суєта» і «Бурлака» І. Карпенка-Карого, твори Ю. Федьковича, О. Конинського, збірки творів С. Руданського, О. Маковея, «Гайдамаки» Т. Шевченка, «Полонений на Кавказі» Л. Толстого, «Гуморески» Аркадія Аверченка, твори Б. Бернсона, А. Франса, Б. Шоу, Шніцлера, Платона, «Так мовив Заратустра» Ф. Ніцше, Г. Ібсена, Ж.-Б. Мольєра) та наукові праці з різних галузей знань (розвідка А. Крушельницького про поезію І. Франка, два томи праці О. Барвінського «Образи з розвитку русинів» («Спогади з мого життя»), «Психологія» І. Раковського, «Начерк соціології Ахеліса», «Коротка історія Козаччини» В. Антоновича, «Літературна характеристика М. Коцюбинського» С. Єфремова).

За тринадцять років існування видавництва вийшло понад 150 випусків серії «Загальної бібліотеки», завданням якої було нести освіту й знання до найширших верств населення. До роботи над підготовкою видань, перекладів, написання передмов залучалися відомі вчені і письменники. Особливо плідною і довготривалою була співпраця Я. Оренштайна з Б. Лепким, О. Барвінським, А. Крушельницьким, В. Сімовичем, молодим письменником з Коломийщини Лесем Гринюком та ін.

Б. Лепкий, окрім згаданої історії літератури у двох частинах і кількох передмов до випусків «Загальної бібліотеки», продовжив співпрацю з видавцем у 1919–1920-х рр., коли в Берліні була створена «Українська накладня», яка видала збірку його творів у двох томах — повість «Мотрю», «Історію українського письменства». У ці скрутні еміграційні роки визначний письменник, за листами Я. Оренштайна до О. Барвінського, повністю був зайнятий у цьому видавництві, рятуючись від матеріальної скрути. Саме тоді він підготував до друку і написав передмови до двох великих (двотомного й повного) видань творів Т. Шевченка, тритомного видання творів Марка Вовчка тощо.

Зворушливою була співпраця Якова Оренштайна з Лесем Гринюком, першим редактором коломийського часопису «Поступ», згодом і чернівецької «Буковини». А коли Л. Гринюк, захворівши на туберкульоз, був позбавлений засобів життя, Я. Оренштайн, як згадував батько письменника, єдиний з усіх друзів відвідував його, замовляючи йому переклади з іноземної літератури,

чим підтримував його існування аж до смерті. Саме в перекладах Л. Гринюка були видані згадані п'єси Б. Бернсона, повість «Тарас Бульба» М. Гоголя, оповідання Л. Андрєєва, твори Ніцше й Ахеліса та ін.

Однак цим книговидавничою діяльністю Якова Оренштайна не обмежувалася. Він видав ще багато цікавих і цінних книг, серед яких «Народний декляматор» на 320 сторінок (це, до речі, перша з такої низки книжок, у якій було зібрано найкращі поезії тогочасних українських ліриків на «всі оказії»), «Перший атлас в українській мові» Мирона Кордуби, «Атлас географічний», де було 24 карти, «Коляди і щедрівки» — два видання, з нотами та без них, кілька «Січових співаників», десятки книжок для дітей.

Потрібно відзначити ще один вид діяльності Якова Оренштайна й заснованого ним видавництва «Галицька накладня». На одній із книг, що зберігається в бібліотеці коломийського бібліофіла І. Білінкевича, є виконана друкарським способом наліпка: «Книгарня і вypoжичальня книг Якова Оренштайна». Таким чином, книговидавець виконував ще одну благородну місію — позичав книги для читання тим, хто не міг їх купити. Потрібно відзначити, що ціни Яків Оренштайн свідомо занижував. У післяслові «Від видавця», надрукованій наприкінці першої книги першого тому «Начерку історії української літератури» Богдана Лепкого, читаємо: «Ціну кладемо безпримірно низьку, щоб ніхто не думав, що числимо на великі зиски і щоб ніхто не міг нарікати, що рад би купити собі книжку, але дорога, та й не годен...» [4].

Книговидавці східної Галичини, окрім книг, видавали поштові листівки з видами міст, з репродукціями картин відомих і мало знаних митців. Були листівки вітального характеру, а також гумористичні, сатиричні, мілітарні. На багатьох листівках зафіксовані історичні події, місця боїв, воєнні цвинтарі, живі й полегли герої... Проте Яків Оренштайн — явище унікальне. Він принципово видавав листівки виключно з української тематики: краєвиди міст України, український народний побут, історія України та її письменства, тому що зарубіжний світ що міг знати про Україну без них? Також за сприяння Я. Оренштайна були видані художньо-історичні листівки під науковим керівництвом українського історика мистецтва Костя Шероцького. Вийшло 12 серій листівок, з яких кожна серія мала свою тематику, накладом у кілька тисяч примірників. А друкував їх Яків Оренштайн у Німеччині.

Відомими були також серії «Історія України-Руси», «Рідне слово», «Запорізька Січ», «Гоголь. Українські оповідання». Вони добре розповсюджувалися і сьогодні є бібліографічними раритетами.

Видавець Яків Оренштайн видрукував і 16 ілюстрацій О. Сластьона до «Гайдамаків» Т. Шевченка, офорти самого Т. Шевченка, його малюнки із серії «Притча до блудного сина», 10 листівок-ілюстрацій Я. Петрака до «Захара

Беркута» І. Франка, 16 кольорових листівок до «Тараса Бульби» М. Гоголя, 16 чорно-білих листівок до «Чорної Ради» П. Куліша... Надзвичайно цінними є листівки з історії січових стрільців.

Отже, «Галицька накладня» зробила значний внесок у українську та світову літературу завдяки виходу серій «Загальна бібліотека». Не маючи спочатку ані власної друкарні, ані належної фінансової підтримки, видавництво за короткий період вдало монополізувало видавничий рух у краї.

Перша світова війна завдала Оренштайнові як моральних, так і матеріальних збитків. Залишаючи окуповану російськими військами Коломию, він позбувся усього свого нерухомого майна, зокрема, друкарні й книгарні, також присланих до друку рукописів, очевидно, і третьої частини «Спогадів» О. Барвінського, про долю якої їх автор запитував Я. Оренштайна у відновленому вже після війни листуванні. Однак, воєнні події, матеріальна скрута не загасили його відданості справі розвитку української культури та ідеї українського національного відродження.

Особливо показовою була його поведінка після створення незалежної української держави, а сам він проживав уже у Відні. Без вагань Оренштайн відправляється до Києва для налагодження зв'язків з першим українським урядом. Про це в червні 1918 р. він з радістю писав О. Барвінському, підкреслюючи, що його приймали на вищому урядовому рівні, погодили запропоновану ним програму видань, серед яких були ґрунтовні праці з історії, літератури та мистецтва України, повне зібрання творів Т. Шевченка, романи П. Мирного, О. Кобилянської, драми І. Франка, В. Пачовського, видання популярної природознавчої літератури, кілька серій листівок з репродукціями творів українського мистецтва, зокрема Т. Шевченка, музикознавча Література: і багато інших [3].

Я. Оренштайн просив О. Барвінського висловити свої думки і пропозиції стосовно цієї програми. Очевидно, саме у той час він намагався відкрити філію свого видавництва в Катеринославі. Проте, йому так і не вдалося там розгорнути видавничої діяльності, хоча на багатьох його виданнях значиться саме ця філія.

У ставленні до України і української культури Я. Оренштайн залишався послідовним і після того, як більшовицька навала знищила молоду українську державу. Цікавий момент: куди б Оренштайна не закинула доля, окрім Росії, скрізь намагався видавати книжки. Перебуваючи в еміграції в Німеччині, він заснував друкарню «Українська накладня» — сама назва уже свідчила про його загальноукраїнські завдання. У положенні про видавництво, надіслане українським установам і діячам Галичини і Європи, підкреслювалося, що воно знову ж таки виникло за підтримки українських культурних кіл, стало

«наслідком потреби й необхідності, щоб нарешті і продукти українського духа стали відомі в Німеччині і Осередній Європі та щоб їх можна було набути на книжковому ринку» [1].

Таким чином, видавництво планувало займатися не лише українською видавничою справою, але й розпродажем творів українського письменства, мистецтва і музичних та інших творів, де б вони у світі не вийшли. Я. Оренштайн встановив контакти з українськими емігрантами у США та Канаді.

«Українська накладня» в Лейпцигу видавала художню літературу українських класиків та сучасних письменників, ілюстровані видання для дітей та молоді, шкільні підручники, суспільно-політичну літературу.

Серед книжкових видань «Української накладні» слід виокремити такі: «Музика» та «Артист» Т. Шевченка, «Царівна» та «Земля» О. Кобилянської, «Рубають ліс» А. Крушельницького, «Записки кирпатого Мефістофеля» В. Винниченка, «Люборацькі» А. Свидницького.

Продовжують виходити видання «Загальної бібліотеки», розпочатої у «Галицькій накладні», до якої, крім художніх творів, входили також праці з історії України, праці філософського та наукового змісту, історії української літератури, мистецтва, культури тощо.

У середині 1924 р. матеріальний стан видавництва Якова Оренштайна, певно, поліпшується і він видає романи Богдана Лепкого «Під вечір», трилогію «Мазепа», монографію про Костомарова і Карпенка-Карого. В кінці 1924-го — на початку 1925 р. Яків Оренштайн здійснює грандіозний план — видає три томник Марка Вовчка з ґрунтовною передмовою і примітками Богдана Лепкого. Якщо згадати, що до цього Яків Оренштайн видав п'ятитомник Тараса Шевченка (за сьогоднішніми оцінками майже академічне видання), можна тільки подивуватися енергії, завзяттю, жертвовності цієї людини у служінні Україні.

Яків Оренштайн активно співпрацював з іншими видавництвами та видавцями, зокрема: видавництвом «Відродження», «Друкарем», «Спілкою Визволення України», «Товариством ім. Б. Грінченка», «Товариством ім. П. Куліша» (видавало «Бібліотеку полонених українців табору Зальцведель») тощо.

Цікаво відзначити характерну рису друкованої продукції Якова Оренштайна, яка полягала в тому, що у вихідних даних книг часто місце її видання подавалося так: Київ; Ляйпціг або Катеринослав; Київ, хоча, як відомо, видавництво спочатку було в Коломиї, а згодом в Лейпцигу.

На нашу думку, видавництво, навколо якого зосереджувався чималий загін визначних діячів української культури (Б. Лепкий, В. Сімонович, Р. Смаль-Стоцький та інші), прагнуло підкреслити загальноукраїнський (незважаючи на більшовицький режим) та загальноєвропейський характер його діяльності.

Були думки, що в результаті успішної видавничої діяльності Яків Оренштайн мав великі прибутки. Насправді це не так, тому що часто перебував у важкому матеріальному становищі. Наприклад, у листі Якова Оренштайна до В. Сімовича від 26 жовтня 1923 р. він пише: «Ваш лист я одержав учора і, читаючи його, ніби сидів у Празі за шинкою і склянкою пива, на жаль, лише у фантазії. Тут ми можемо дістати лише шмат маргарину. Наші життєві потреби спадають щодня, а турботи зростають щогодини». Але і в такому становищі Я. Оренштайн дбає про видання українських книг. «Межи часом я нічого не видаю. Будуть лише окремі книжечки Коцюбинського, а тепер доведеться попрацювати над Єфремовим...». Тут мається на увазі двотомна «Історія українського письменства», яку Я. Оренштайн видав 1924 р. [4].

У Берліні 1921 р., можливо, щоб підбити підсумки своєї роботи на ниві української книговидавничої справи й залишити слід про неї, Я. Оренштайн вирішив видати об'єднаний каталог «Галицької» та «Української» накладні за 1903–1919 рр., який відображає понад 350 видань, систематизованих за видавничими жанрами.

Для рецензії і коректури, один примірник каталогу було надіслано О. Барвінському, а після каталог було надруковано. Видання каталогу свідчить про те, якою ідейно продуманою, плідною і цілеспрямованою була його праця, в результаті якої сповна реалізувалась, накреслена ним перед українським урядом в 1918 р. широка видавнича програма, що засвідчувало його підтримку і відданість національному відродженню України.

До розділів каталогу було включено, крім видань «Загальної бібліотеки», твори Т. Шевченка та Б. Лепкого, тридцять видань великих українських і зарубіжних романів (твори І. Франка, О. Кобилянської, М. Яцкова, А. Крушельницького, І. Нечуя-Левицького, К. Тетмаєра, Л. Толстого та ін.), це п'ять видань модерної драми (Гете, Шніцлер, О. Уальд, В. Пачовський), до сорока видань творів для дітей і молоді, кілька видань українсько-іншомовних словників, а також соціально-політичної, філософської, педагогічної літератури; до тридцяти видань шкільних підручників із різних галузей знань. В окремих розділах каталогу відображені видання географічних атласів і карт, кілька серій художніх листівок на теми української історії, етнографії, літератури, ілюстровані дитячі видання, портрети визначних діячів, п'ятдесят випусків видань музичного характеру, серед яких збірки народних, військових, маршових пісень, українські гімни, видання музичних творів на слова Т. Шевченка, посібники для навчання гри на скрипці й фортепіано і багато інших. Крім того, в каталозі виділено випущені Оренштайном роботи видавництва «Спілки визволення України», «Відродження», Товариства ім. Грінченка, серед яких — твори В. Дорошенка, В. Будзиновського, М. Кордуби та ін.

Таким чином, результат роботи двох видавництв, переконує в тому, що була видана грандіозна кількість книжок — це художні, наукові, історичні, навчальні, дитячі, музичні, образотворчі твори. Яків Оренштайн своєю працею намагався наблизити малограмотних селян, амбітну інтелігенцію до світової й української літератур.

Висновок

Яків Оренштайн був визначним діячем, який чимало зробив для розвитку української культури, державником, організатором українських літературних сил, книжником, видавцем, вчителем багатьох вдячних йому послідовників.

Був він, безумовно, і підприємцем, в основі діяльності якого лежала матеріальна зацікавленість. Його видавнича справа базувалася на добре організованому матеріально-технічному та фінансовому забезпеченні, що гарантувало високу якість його видань, справедливу оплату авторам книг. Водночас, він належав до тих представників єврейської нації, які глибоко розуміли потреби культури українського народу, включалися в його державотворчу діяльність і тому заслуговують на нашу пам'ять і вдячність.

Діяльність та ідеї Якова Оренштайна, як людини непересічної, дійсно варті знову і знову уважного і всебічного вивчення.

Література:

1. *Вальо М. А.* Видавнича діяльність Якова Оренштайна в контексті українського національного відродження / М. А. Вальо // Українська періодика: історія і сучасність : доп. та повідомл. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. 22–23 грудня 1994 р. / М. М. Романюк та ін. (відп. ред.). НАН України, Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. — Львів, 1995. — С. 32–36.
2. *Вальо М. А.* Видавнича діяльність Якова Оренштайна у контексті української культури / М. А. Вальо // Яків Оренштайн — феномен української видавничої справи. Каталог виставки (до 120-річчя від дня народження) / О. Канчалаба, І. Гречко (уклад.); НАН України. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника. — Львів, 1998.
3. *Вальо М. А.* Яків Оренштайн — феномен української видавничої справи / М. А. Вальо // Літературний Львів, 1994. — Ч. 10–11. — С. 13.
4. *Пшеничний С.* Яків Оренштайн і його книговидавнича діяльність / С. Пшеничний // «Єврейська історія і культура в Україні», Матеріали міжнарод. конферен. 8–9 грудня 1994 р. / Г. Аронов та ін. (ред.); Асоціація єврейських організацій та общин України, Асоціація юдаїки. — Київ, 1995. — 232 с.
5. *Монолатій І.* Видавець Яків Оренштайн і проблеми міжнаціональних відносин у Галичині / Іван Монолатій. — Коломия : Вік, 2003. — 64 с.
6. *Ісаєвич Я.* Українське книгодання : витоки, розвиток, проблеми / Я. Ісаєвич. — Львів : НАН України, Ін-т літературознавства ім. І. Крип'якевича, 2002. — 520 с.